

Kapitola 2

Památkové objekty

Ve druhé kapitole se zabývám oblastí památkové péče v České republice. *Cílem této kapitoly je zmapovat výchozí podmínky v oblasti péče o památkové objekty.* V úvodu je zmíněna historie památkové péče (dále PP), současně platná právní úprava, jsou vysvětleny základní pojmy jako kategorizace památek a Ústřední seznam kulturních památek. Dále se v této kapitole zabývám státní správou na úseku památkové péče, strukturou vlastnictví a způsoby financování provozu památkových objektů. Ve druhé části kapitoly uvádím obecné informace týkající se správy památkových objektů, podrobněji se věnuji systému správy státních památek. Na závěr se zamyslím nad významem péče o památkové objekty.

2.1 Památková péče v České republice

Zájem o historické památky má u nás i v celé Evropě dlouhou tradici. Jak uvádí Pavlík [Pavlík 1998] jeho prvotní kořeny sahají až do doby renesance. Nástup romantismu na sklonku 18. a zejména v první polovině 19. století, podnícený rozvojem průmyslu a velkoměst a jeho negativní důsledky na dochované prostředí, vedl k obecnému zájmu o minulost a kulturní dědictví. Zhruba od druhé třetiny 19. století se také datuje přijímání prvních dílčích normativních aktů umožňujících ochranu památek v řadě evropských zemích (včetně Rakousko-Uherské monarchie). Specializované právní normy na ochranu památek vznikaly v Evropě během 1. poloviny 20. století.

V uvedené době rostl vliv soukromých nadací a občanských sdružení a to jak při výběru a hodnocení památek, tak i při zajišťování jejich ochrany (např. Klub za starou Prahu - vznik roku 1900).

Institucionální zajištění památkové péče se datuje vznikem *samostatné Československé republiky*. Stát zřídil **Státní archeologický a fotoměřický ústav**, který se zabýval průzkumy a dokumentací památek, a **Státní památkový úřad**, jež se zabýval jejich ochranou. Přes ekonomický rozmach nebylo období 1. republiky příliš nakloněno obnovám památek.

V *poválečném období* měl velký vliv na oblast památkové péče Únor 1948. Konfiskace církevního, šlechtického i dalšího soukromého majetku s sebou přinesla citelné ztráty především na mobiliárnímu fondu památek. Kladným počinem tehdejšího režimu bylo vyhlášení 30-ti historických jader měst památkovými rezervacemi (1950, viz [Pavlík 1998]). To podnítilo v následujících desetiletích zpracování rozsáhlých a komplexních průzkumů památek realizovaných především nově zřízeným **Státním ústavem pro rekonstrukce památkových měst a objektů** (SÚRPMO 1954). Rozsah této práce neměl v celé Evropě obdoby.

Na mezinárodním poli je v té době přijata tzv. **Benátská charta** (1964). Tento dodnes platný dokument určuje filozofii a metodické postupy konzervace památek.

Dalším výrazným mezníkem byl u nás rok 1958, kdy byl vydán **Zákon o kulturních památkách (č. 22 z r. 1958 Sb.)**. Šlo o první zákon o PP v ČSR. Na svou dobu šlo o poměrně pokrokový zákon, který se vyznačoval mimo jiné kodifikací ochrany urbanistických celků formou památkových rezervací. Tato doba byla také charakteristická významným nepoměrem mezi poměrně vysokou úrovní teorie PP (především SÚRPMO a **Státní ústav památkové péče a ochrany přírody**) a upadající úrovní praxe.

Roku **1987** byl vydán **zákon č. 20 o státní památkové péči**, který s nutnými úpravami platí dodnes. Tento zákon zužuje význam pojmu kulturní památka jen na objekty, které takto prohlásí Ministerstvo kultury.

Dobu do roku 1989 může dobře charakterizovat fakt, že postupně zaniklo téměř 3 tis. stavebních památek, což tvoří téměř 10% chráněného fondu [Pavlík 1998].

Situace *po roce 1989* se vyznačuje uvolněním i v oblasti PP. Dochází ke změnám vlastnických poměrů. Vznikají odborné firmy specializující se na rekonstrukce a restaurování památek, roste kvalita i objem rekonstrukčních prací. Význam historických památek roste i díky rozvoji cestovního ruchu. Hrozby přicházejí hlavně z oblasti kriminality - vykrádání historických památek, spekulace s památkami a také ze strany investorů - kde jde především o tlak na výstavbu nových objektů v centrech historických měst.

Pokud jde o odbornou stránku PP podařilo se doplnit systém ochrany měst (viz kapitola 2.11), rozvíjí se mezinárodní spolupráce (např. s organizací ICOMOS*) uskutečnil se zápis českých památek na Listinu světového dědictví UNESCO** aj.

2.11 Kategorizace památek

Definice toho, co je považováno za kulturní památku (případně kulturní dědictví), se postupem doby proměňuje. Jak se uvádí v Koncepci účinnější péče o památkový fond v ČR do roku 2005 [2], dnes se součástí chráněného **kulturního dědictví** stává: „*takový lidský výtvor jež má trvalou kulturní hodnotu a u něhož se společnost rozhodla k jeho zachování jako jednoho ze zdrojů poznání minulosti a duchovního obohacení přítomnosti. Jde nejen o umělecká díla a důležité písemnosti, ale i o díla stavební a jejich soubory (historické části sídel), ostatní díla technická, řemeslné výrobky, a v širším pojetí i vymezené části kulturní krajiny*“.

Podle současné právní úpravy tvoří **památkový fond** stanoveným (výběrovým) způsobem hodnocené a prohlašované **kulturní památky** (movité i nemovité) a jejich soubory a dále pak památkově chráněná území - **památkové rezervace a zóny** (případně **ochranná pásma**). Kulturní památky nebo jejich soubory zcela výjimečné kvality se prohlašují za **národní kulturní památky**, případně se navrhuje k zápisu na Listinu světového dědictví **UNESCO**.

Obsahem památkového fondu podle druhové skladky tedy jsou:

- 1) *movité památky* a jejich soubory (památky malířství, sochařství, řemesel, památky technické, historické knihovny apod.),
- 2) *nemovité památky* (jde zejména o stavby a jejich soubory jako např. hrady, zámky, tvrze, kostely, kláštery, městské a vesnické obytné domy, technické památky, historické zahrady a parky atd.),
- 3) *památkově chráněná území*, tj. - památkové rezervace městské, vesnické a archeologické, památkové zóny městské, vesnické a krajinné a další chráněná území, kterými jsou ochranná pásma,
- 4) *nemovité i movité věci připomínající historické osobnosti či události*.

V současné době je v ČR chráněno zhruba **38 800 nemovitých památek** (viz [Pavlík 1998]) což je nárůst od roku 1989 o cca 4500 kulturních památek (dále KP). Evidováno je také kolem **823 000 jednotlivých movitých památek** (z toho cca 767 500 předmětů náleží k mobiliárním fondům na hradech a zámcích ve vlastnictví státu, 24 000 předmětů je evidováno jako příslušenství nemovitých památek zpravidla církevních staveb, a zbylých cca 31 500 předmětů je uloženo v objektech se

soukromým majitelem). Nezávisle se vede evidence knihovních fondů zámeckých a klášterních knihoven a movitých archeologických nálezů.

Na Listinu světového dědictví **UNESCO** bylo zapsáno celkem **11** kulturních památek ležících na našem území. Vládou ČR bylo prohlášeno **133 národních kulturních památek** (dále NKP), z nichž více než polovina byla prohlášena po roce 1990. Dále pak **113 památkových rezervací** (z toho 40 městských a 61 vesnických) - opět od roku 1990 nárůst o 60 rezervací. Ministerstvem kultury bylo prohlášeno **390 památkových zón** (z toho 209 městských, 164 vesnických a 17 krajinných). V posledních letech došlo ke zkvalitnění územní památkové ochrany. Potřeby ochrany památkového fondu v oblasti kulturní krajiny jsou však v současné době stále předmětem odborných diskusí, viz [3].

Všechny uvedené údaje, vyjma památek UNESCO (stav z roku 2002), platí pro rok 1999 a jsou převzaty z [3].

Po roce 1989 došlo ke zvýšení kvality výběru chráněných památek a k vyrovnaní početního zastoupení jednotlivých druhů památek - viz např. církevní památky nebo památky dělnického hnutí. Princip výběrovosti brání neuváženému rozšiřování chráněných objektů se projevuje i v porovnání počtu památek s ostatními evropskými zeměmi. V přepočtu na tisíc obyvatel má ČR 3,7 nemovitých KP, což je zhruba na úrovni Nizozemí 3,0 či Slovenska 2,4. Státy západní Evropy mají tento poměr většinou vyšší Rakousko 18,4; Itálie 11,8; Velká Británie 8,3; Bavorsko 9,1 (spolková země). Údaje jsou převzaty z [2].

2.12 ÚSKP

Z činností, které zajišťují ochranu památkového fondu, má mimořádný význam **evidence kulturních památek a památkově chráněných území**. Tato evidence je nezbytná především pro výkon státní správy v oblasti péče o památky.

Do roku 1987 se památková ochrana vztahovala na každou věc, která svou povahou odpovídala znakům kulturní památky. Ty byly obecně specifikovány zákonem č.22/1958 Sb. o kulturních památkách. Movité a nemovité památky byly z evidenčních důvodů zapisovány celkem do 26 **státních seznamů**. Soupisy památek byly mnohdy prováděny poměrně málo kvalifikovanými pracovníky, což se projevilo

na kvalitě seznamů. Tato nevyrovnaná kvalita ovlivňuje i současnou úroveň evidence PF (zejména často nevěrohodné údaje o majetkoprávních poměrech).

Evidenci památkového fondu upravil novým způsobem až nový památkový zákon č.20/1987 Sb. Cílem bylo zavést jednotnou evidenci kulturních památek v ČR. Dřívější státní seznamy vedené v tehdejších Krajských střediscích státní památkové péče a ochrany přírody byly nahrazeny institutem **Ústředního seznamu kulturních památek České republiky** (dále ÚSKP). Tento seznam je veden ústřední organizací státní památkové péče – Státním ústavem památkové péče (dále SÚPP). ÚSKP je veden v digitální podobě (databáze). Hlavním problémem, se kterým se dnes tento seznam potýká, je nekompletnost a mnohdy diskutabilní věrohodnost údajů o majetkoprávních vztazích k jednotlivým památkám a k jejich částem. Zákonem stanovená oznamovací povinnost pro vlastníky není plněna a SÚPP tak nemá tyto údaje k dispozici a nemá kompetenci a nástroje tyto údaje získat, viz [2]. Možnou cestou k získání a aktualizaci těchto údajů je *zajištění vazeb ÚSKP s Katastrem nemovitostí a dalšími částmi veřejných informačních systémů*.

Informace ÚSKP tvoří základ informačního systému památkové péče.

Příklad obsahu jedné z databází ústředního seznamu je uveden v příloze číslo 1.

2.13 Struktura státní památkové péče

Organizaci a výkon památkové péče v České republice v souladu s celoevropskou tradicí zajišťuje stát.

Státní památková péče je dílčím společenským systémem, pro který jsou vymezeny základní funkce, a který má k dispozici určité lidské, materiálně technické a finanční zdroje, jejichž účelné využití má zajistit. Jedná se o systém otevřený, dynamicky se vyvíjející, spojený četnými vazbami se svým okolím (viz [2]).

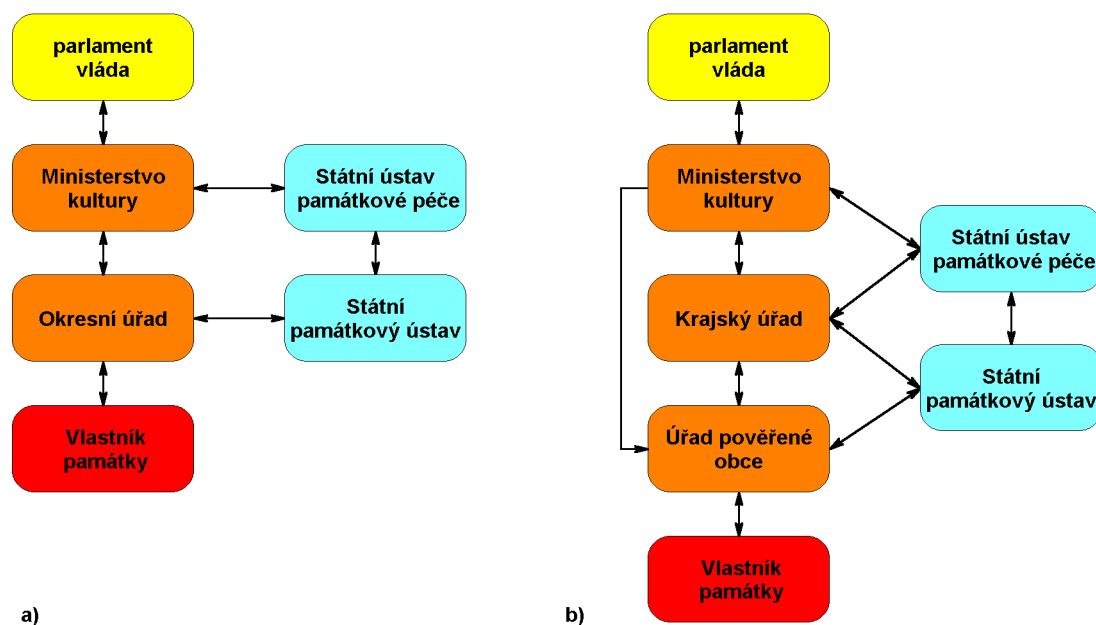
Základními **funkcemi státní památkové péče** jsou:

- *ochrana památkového fondu*
- *uchovávání památkového fondu*
- *presentace fondu a zprostředkování jeho kulturních hodnot veřejnosti.*

Tyto funkce jsou rozvíjeny na základě soustavného poznávání, hodnocení a dokumentace PF a jeho potenciálu a na základě výsledků činností státní památkové

péče. Kvalita zajišťování těchto funkcí je spojena s fungováním celého systému památkové péče a jeho dostatečného propojení s jinými systémy, viz také 2.12.

Cílem PP je zastavit či spíše zpomalit chátrání památek, eliminovat soudobé negativní vlivy a udržovat autentickou hodnotu památek (technikami restaurování apod.).

Obrázek č. 2-1: vztahy mezi subjekty pam. péče – a) dnes, b) od roku 2003

Soustava orgánů a organizací státní památkové péče v ČR je zakotvena zákonem č.20/1987 Sb viz obrázek 2-1. *Ústředním orgánem* státní památkové péče je **Ministerstvo kultury** (dále MK), které zřizuje i **památkovou inspekci** jako svůj specializovaný kontrolní útvar pro oblast státní PP.

MK prohlašuje objekty za kulturní památky a území s větší koncentrací kulturních památek a jiných kulturních hodnot prohlašuje za památkovou zónu (vyhláškou MK). Nejcennější kulturní památky a jejich soubory vyhlašuje vláda svým nařízením za národní kulturní památky, případně památkové rezervace.

Základním článkem výkonu *státní správy* ve věcech památkové péče byly až dosud **okresní úřady** a v několika případech pověřené úřady statutárních měst.

Správní orgány využívají služeb, které zajišťují k tomu zřízené *odborné organizace* – **památkové ústavy** (dále PÚ). Ty zabezpečují evidenci, dokumentaci, odborné poradenství a presentaci KP a spravují soubor mimořádně cenných památek ve vlastnictví státu – státní hrady a zámky. Památkové ústavy mají regionální působnost (kraje). Jejich metodické vedení zajišťuje **Státní ústav památkové péče**.

Na naplňování základních funkcí státní PP se dále podílejí vlastníci, správci či uživatelé kulturních památek, další orgány státní správy a místní samosprávy a subjekty zúčastněné na ochraně, obnově a presentaci PF. V posledních letech vzrůstá úloha občanských sdružení a sdružení právnických osob (např. Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska) a dále některých nadací.

Orgány státní památkové péče	
Parlament ČR	Vláda ČR
- legislativa	- prohlašování NKP a PR
Ministerstvo kultury	
- koncepce památkové péče	<i>Odbor památkové péče</i>
- zřizovatelské funkce	<i>Odbor ochrany movitého kult. dědictví</i>
- kontrolní činnost	<i>Památková inspekce</i>
Krajský úřad (od 2003)	
- koncepce památkové péče v kraji	<i>Oddělení památkové péče</i>
- státní správa pro kategorii NKP	
Okresní úřad (do 2003)	
- státní správa v oblasti památkové péče	<i>Odbor kultury</i>
Úřad pověřené obce (od 2003)	
- státní správa v oblasti památkové péče	
Odborné organizace památkové péče	
Státní ústav památkové péče	Státní památkové ústavy (9 regionálních org.)
- výzkum, vývoj a vzdělání v PP	- odborná, metodická a koncepční činnost
- odborná péče o NKP	- odborný dohled
- dokumentace a evidence pam. fondu	- výzkumná činnost na regionální úrovni
- mezinárodní spolupráce	- správa památkových objektů vlastněných ČR

Tabulka 2-1: funkce a úkoly jednotlivých orgánů a organizací státní památkové péče

V souvislosti s reformou státní správy, která vchází v platnost počátkem roku 2003, dojde k zániku okresů a tím k decentralizaci státní správy na úseku PP. Některé z kompetencí okresních úřadů přecházejí na krajské úřady a některé na úřady pověřených obcí viz také tabulka 2-1.

2.14 Struktura vlastnictví a financování památkových objektů

I. Struktura vlastnictví

Po roce 1989 došlo k odstátnění, privatizaci a restituci převážné většiny kulturních památek. To mělo a má samozřejmě velký vliv na zachování PF. V důsledku

vyjasnění majetkoprávních poměrů k památkám výrazně poklesl počet neudržovaných chátrajících památek dříve odsouzených k zániku.

Změnu struktury vlastnictví po roce 89 je možné podle [2] vyjádřit takto:

<i>státní vlastnictví</i>	<i>z 45 %</i>	<i>pokles na 10 %</i>
<i>vlastnictví církví</i>	<i>z 15 %</i>	<i>vzrůst na 17 %</i>
<i>vlastnictví obcí</i>	<i>z 4 %</i>	<i>vzrůst na 24 %</i>
<i>vlastnictví soukromých osob</i>	<i>z 36 %</i>	<i>vzrůst na 49 %</i>

Pokud jde **turisticky přístupné objekty**, pak na základě materiálu Statistika kultury 2000 [4] je možné strukturu a počty těchto objektů vyjádřit takto (viz též příloha č. 5):

<i>objekty zřizované MK, PÚ, městy a obcemi</i>	153
<i>objekty zřizované jinými resorty, církví, občanskými sdruženími</i>	16
<i>objekty zřizované podnikateli a podnikatelskými subjekty</i>	28

Výrazný nepoměr mezi počty přístupných objektů a strukturou jejich vlastnictví je možné vysvětlit hlavně tím, že ve vlastnictví státu zůstaly především objekty veřejnosti přístupné a turisticky zajímavé - ponejvíce pak hrady a zámky.

II. Financování památkových objektů

Financování provozu památkových objektů závisí v první řadě na druhu vlastnictví. Údržba a provoz státních památkových objektů je zajištěna prostřednictvím PÚ ze **státního rozpočtu**. Památky ve vlastnictví měst a obcí jsou dotovány z místních rozpočtů. Údržba církevních památek je také částečně dotována ze státního rozpočtu a provoz památek v soukromém vlastnictví je hrazen ze soukromých zdrojů.

Vlastníkům kulturních památek poskytuje dále stát *příspěvky* prostřednictvím **Ministerstva kultury** a také prostřednictvím **okresních úřadů**. MK poskytuje příspěvky prostřednictvím tzv. **věcně zaměřených programů** (např. Havarijní střešní program), které mají výrazný multiplikační efekt a jsou založeny na více-zdrojovém financování. Hrají tak významnou roli při oživení obcí i regionů. Nutno ovšem podotknout, že **objem prostředků státního rozpočtu vyčleněný na tyto programy ani zdaleka nepokrývá skutečnou potřebu PP**.

Stát také poskytuje majitelům památkových objektů některé **daňové úlevy** (např. osvobození od daně dědické) a v menší míře též získání výhodných **úvěrů**.

2.2 Správa památkových objektů

Organizace výkonu správy památkových objektů je opět úzce vázána na druh majetkoprávního vztahu. Souhrnně je ale možno říci, že úkoly, s nimiž se majitelé, správcové, případně uživatelé (obecněji *správy památkových objektů* - dále SPO) setkávají, jsou podobné. Stejně tak podklady, které mají pro jejich řešení k dispozici.

Blíže se zaměřím na oblast státních památek, tj. památek přístupných veřejnosti. Jedná se cca o 150 objektů - především hradů a zámků. Správa těchto objektů je svěřena jednotlivým Památkovým ústavům (celkem 9 regionálních organizací) a ty ji vykonávají prostřednictvím svých základních pracovišť jimiž jsou SPO. Schema vyjadřující vztah mezi památkovým ústavem a jednotlivými SPO je na konkrétním příkladě PÚ v Českých Budějovicích na obrázku číslo 2-2. V rámci PÚ je vyčleněn speciální odbor, který slouží ke koordinaci činností mezi PÚ a SPO. Mezi jeho hlavní úkoly patří v oblasti *správy*:

- *koordinační, kontrolní a analytická činnost,*
- *evidence, inventarizace, kontrola stavu nemovitostí a mobiliárních fondů,*
- *koordinace presentace a propagace objektů,*

v oblasti **obnovy a údržby** zajišťuje či zpracovává:

- *vybavení objektů zabezpečovací technikou,*
- *investorskou činnost při údržbě a obnově objektů,*
- *koncepce a dlouhodobé výhledy údržby a obnovy.*

Mezi hlavní úkoly **správ památkových objektů** patří tyto:

- *zajištění návštěvnického provozu, pronájmů a výpůjček,*
- *péče o památkový objekt a mobiliární fond,*
- *koncepce a plány rozvoje objektu,*
- *spolupráce na místní úrovni - státní správa, samospráva, tisk aj.,*
- *údržba objektu,*
- *pracovně-právní vztahy.*

Podle povahy provozu objektu a počtu zaměstnanců mohou být SPO členěny dále na útvary, viz obrázek 2-2.

Obrázek 2-2 – zvláštní soubor

2.3 Význam péče o památkové objekty

Pokud se mám pokusit vyjádřit význam péče o památkové objekty je třeba se dotknout několika základních oblastí.

První oblast je možno charakterizovat slovy - **kulturní dědictví, kulturní kořeny**. Návštěvy přístupných hradů a zámků či muzeí - tímto způsobem se většina z nás setkává s památkovými objekty a kulturním dědictvím. Přístupné objekty však tvoří jen špičku pomyslného ledovce. Existuje i mnoho menších často docela zapomenutých památek čekajících na znovuoživení, které však i tak formují naše kulturní povědomí. Či spíše deformují, vzhledem k jejich po léta špatnému stavu, dlouhodobě vyjadřujícímu neúctu společnosti ke kulturním hodnotám. Snaha o zvýšení kulturního povědomí - nalezení našich kulturních kořenů - se dnes promítá do mnoha místních regionálních a celonárodních občanských iniciativ. I díky nim se pomalu před námi znovu objevuje krása historických objektů.

Druhá oblast se pojí s pojmy - **globalizace, identita**. V době, kdy se připravujeme na opětovné začlenění do vyspělé Evropy, nutně vyvstává otázka národní kulturní identity - s čím přispějeme my? necháme se pohltit globální jednotnou kulturou? Druhou možností je najít svou vlastní identitu, odlišnost - v tomto případě v kulturní, historické oblasti a tu s ostatními sdílet. Kde bychom tuto identitu měli hledat? Právě v prostoru, ve kterém celý život žijeme a jež nás formuje. Tím prostorem je naše společnost. Nikoli jen lidé, ale také krajina a v rámci ní kulturní a přírodní bohatství.

Poslední oblastí je - **turistika, poznání a rozvoj**. Kulturní bohatství přispívá mimo jiné také k rozvoji na poli vzdělanosti. Zámky, kláštery a další objekty byly odnedaвна centry kultury a vzdělanosti. Postupně se jimi opět stávají. Historická města, historické památky přitahují pozornost turistů a to nejen domácích, ale i zahraničních – oni nám dávají možnost částečně poznat i jejich kulturu. Rozvoj turismu s sebou také přináší ekonomické oživení a tedy novou perspektivu, nové pracovní příležitosti.

2.4 Shrnutí

Oblast památkové péče upravuje v České republice zákon č. 20 z roku 1987. Ten definuje jak kategorie památek, tak strukturu a úkoly památkové péče. Na základě tohoto zákona jsou také památky vybírány k ochraně a evidovány v Ústředním seznamu kulturních památek, který je veden ústřední organizací státní památkové péče – Státním ústavem památkové péče. Ústředním orgánem státní památkové péče je Ministerstvo kultury a jejím základním článkem jsou okresní úřady, které vykonávají státní správu na tomto úseku. Odborné služby okresním úřadům poskytují regionální odborné organizace – krajské památkové ústavy. Ty mají mimo jiné také pod správou přístupné památkové objekty ve vlastnictví státu. Struktura majetkoprávních vztahů se po roce 1989 výrazně změnila a stát nyní vlastní pouze 10% nejceněnějších památek. V držení soukromých majitelů je 49% památek. Stát finančně podporuje majitele památek jak prostřednictvím programů Ministerstva kultury, tak prostřednictvím příspěvků okresních úřadů. Výše poskytovaných prostředků však neodpovídá skutečným potřebám. Úroveň péče o kulturní dědictví se promítá do úrovně kulturního povědomí, rozvoje občanské společnosti a ekonomického rozvoje obcí a regionů.

Použité zkratky:

* ICOMOS – International Council on Monuments and Sites

** UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization